

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕН АСПЕКТ НА ИНТЕРТЕКСТА (ЦИТИРАНЕТО) В УСТЕН ТЕКСТ

Христина Станева

Изучаването на живата реч като разговорна (битова и професионална) и като монологична устна реч (научна, публицистична, официално-делова и художествена) има своите специфични особености, обединяващи се от характера на устния текст (УТ), същински и несъщински (по терминологията на Венче Попова), в който основните категориални принаци и за писмени текст – информативност, интегративност, членимост, прагматическа насоченост и др. – се вербализират (актуализират) в зависимост от екстралингвистични фактори, психофизиологични, паралингвистични.

В живата реч (в разговорния и неразговорен УТ) винаги се съдържат в различна степен емоционални и експресивни елементи, произтичащи от социалния статус, интелект, професионални качества на говорещия, а също от типа на събеседника или слушателите, от конкретната ситуация, от характера на темата и т.н.

Нашето съобщение ще се ограничи в един проблем, който според нас обединява писмения и устния текст, проявява се в различни пропорции, а в лингвостилистичен план се наблюдават влияния както в посока от ПТ към УТ, така и обратно. Става дума за цитирането, за интертекста в УТ като важен елемент за засилване както на неговата информативна функция, така и на неговата прагматична насоченост.

В българската лингвистична литература цитирането, пряката реч, чуждата реч и тяхното синтактично оформяне са предмет на задълбочено и подробно разглеждане в писмения текст от Й. Маринова в монографията „Пряката реч в българския книжовен език”, НП, 1983 год., като специално внимание е отделено на видовете чужда реч, използвана в ХТ.

Вниманието ни е насочено само към един аспект на интертекста, т.е. неговата стилистико-прагматична роля в устните медийни и публични текстове, които заемат особено място в съвременното пространство на живата реч като резултат от новите технологии в глобалния свят.

И ако основните ФССК на медийния устен текст – информативност и въздействие (манипулативност) – са били предмет на специални изследвания, то категориите авторство (персоналност) и адресантност, интертекстовост и чужда реч, особено по отношение на декодирането и интерпретирането на МУТ, изискват и стилистико-прагматични анализи и наблюдения. Защото разликата между УМТ и РТ по отношение на интертекста (цитирането), особено в прагматичен план, е осезателна.

Според Искра Ликоманова цитатът в разговорния език е реч в реч, цитатоподобие, не е истинска чужда реч, „тъй като говорещият едва ли предава чужди думи буквално, а само привидно е така”. Авторката е разгледала 6 основни начина за предаване на чужда реч в устен езиков материал.

Цитирането в устния медиен и публичен текст може да се разглежда от няколко страни: семантична и когнитивна, структурно-композиционна (особено при някои жанрове-метатекстове като коментара, при радиотекстове и телевизионни текстове, изградени изцяло върху структурата на цитата от изходния текст); комуникативно; прагматична; лингвокултурологична (цитатът е носител на определена културна информация за адресанта, особено в случаите, когато чрез него се акцентира върху комуникативно-функционалните особености на „чуждата” реч).

Приемаме, че интертекстът (цитатът) е функционален елемент, съществен за декодиране на УТ, който изпълнява определена комуникативна цел и се характеризира с наличието на интерадресантна връзка, чрез която реализира своята емотивна и текстоизграждаща роля. Тъй като при всеки устен текст контактоустановяващата, опознавателна функция между адресант и адресат (опозицията свое:чуждо) изисква минимум семиотична (културна) памет или поне видими естетически и политически пристрастия. Защото, когато се цитира в публичното пространство име на автор, писател, политик, артист и т.н., неговите мисли, изказвания, адресантът насочва своя текст към тези получатели, които познават автора на цитата, т.е. цитатът се използва като обръщение, което трябва да привлече вниманието на точно определен слушател или точно определена аудитория.

От друга страна, чрез интертекста говорещият дава знак за своята културно-семиотична ориентация, като подчертава и прагматичната насоченост на УТ. По този начин адресатите декодират и характера на самия говорещ, неговия асоциативен и културологичен блок от спомени, важен за изразяване на категорията авторство, особено важна за УТ. В границите на ФССК адресантност се включва и когнитивният механизъм за въздей-

ствие, както и реферативната функция на цитата в УТ, като степента на стилистико-прагматичния ефект е от бегло напомняне към адресата за чужда реч, за друг човек и т.н. до подчертана експресивност чрез използване на друг текст за изграждане на УТ на говорещия. В тези случаи можем да говорим за цитата като за конструкция „текст в текст“, а също и конструкция „текст за текст“.

При анализа на стилистичната функция на цитата на равнището на УТ се откроява неговата роля във вербализацията на трите типа информативност на текста: фактологична, концептуална и подтекстова., като за подтекстовата особено значение има тезауруса на участниците в комуникативния акт.

За разлика от писмения текст в УТ цитатът със своята денотативна и конотативна роля е жива връзка между две текстови системи (първият, изходен текст, от който е взет, и вторият, метатекст), като по този начин чрез него се осъществява в широк аспект текстов диалог. Тази роля на интертекста е особено стилистично значима в публичните изяви (напр. Парламент), в медийните текстове (радио и телевизия), при които категориите авторство и адресатност се възприемат в реално, живо публично време.

Структурният аспект при цитирането е свързан с влиянието, което оказват върху него екстралингвистичните и лингвистичните фактори, социалният и културният статус на участниците в КА, поради което самият цитат (интертекст) е подложен на различни модификации от целия УТ, в който е включен, от неговите лингвистични и екстралингвистични особености, от прагматичната му характеристика, от стилистиката на въвеждащите или заключващите думи към цитата. От тази зависимост на интертекста от основния текст можем да видим различни и новообразувани типове и начини на цитиране в УРТ, в МТ, в ПТ.

1. Пълн (относително) цитат – наблюдаваме при УТ, които са подготвени предварително в писмена форма и са предназначени за официална аудитория в парламент, радио, телевизия, конференция и т.н. Интересни са пълните цитати при пресконференции (но предварително подбрани), когато чрез тях се осъществява такъв диалог, при който адресатът получава отговор на своя въпрос именно чрез интертекста.

2. Редуциран цитат имаме тогава, когато в УТ се включват само части от текста източник, при което се наблюдават особени, преднамерени, манипулиращи контаминации между авторова и чужда реч (Й. Маринова).

Важна е ролята на контекста (речев и ситуативен), при който в синтагматичния ред цитатът, особено при Публичния устен текст, в телевизионни дискусии, в публицистични телевизионни и радиопредавания, в полемични дискусии и разговори са подчертано преднамерени. Например при изказвания в Парламента опозицията използва твърде често части от предходни изказвания, за да защити своята теза, да внуши своята комуникативна интенция.

3. Сегментиран (парцелиран, накъсан) цитат или части от цитат са разпръснати в целия устен текст, т.е. те са текстоизграждащи (например дублики в Парламента, отговори по телевизия и радио, обаждания в публицистични предавания). При накъсаните цитати в УТ се проявява единството на езиковия знак, защото, от една страна, е знак от определена система-текст, а от друга, се включва като смисловоизграждаща езикова единица в друг текст. Устният публичен и медиен текст е също автономна семиотична структура, в която езиковите единици (знаци) от всички равнища се използват за постигане на определена комуникативна задача, определена социална интерактивност. Сегментираният цитат, ако е сполучливо включен в повърхнината и в дълбинната структура на УТ, е значима част от вербализацията на КА и функционира с определена стилистична цел като съществен елемент в социалното взаимодействие (семиозиса) и най-вече подпомага декодирането на авторовата интенция от реципиентите. Чрез накъсаните цитати адресантът „поддържа“ вниманието на адресата, който участва като съавтор при неговото декодиране. Именно тук се проявява подтекстовата стилистична природа на интертекста.

Всеки устен текст се изгражда с презумцията за по-широка асоциативна база, метакомуникация на говорещия с адресата, като цитирането се вербализира благодарение на общата аперцепционна база и други текстови категории като ретроспекция, прагматична преднамереност, стилистичен ефект. В много случаи именно интертекстът може да бъде решаващият интегрален компонент на комуникативния акт, който се осъществява в жива знакова ситуация при изграждане и възприемане на устния разговорен, публичен или медиен текст.

Цитатът в различните функционални типове текст може да концептира, да обема и трите компонента на КА, включени в изказването: емотивност (структурата на говорещия), репрезентация (структурата на ситуацията) и

прагматика (структурата на адресата), ако е подбран така, че успява да бъде вътрешноприсъща, естествена част от УТ и в същото време различна, външна част, привнесен знак, чрез който УТ изпълнява своята когнитивна, информативна, комуникативна и експресивна задача в зависимост от културния статус на социума.

Стилистичните стратегии на цитирането в УТ са подчинени на разнообразни функции: интерпретиращи, експресивни, развлекателни, емоционални, информативни. Радикалните промени в обществото, новите социални и политически отношения и преди всичко възможността за общуване чрез медиите, в медиите, а така също европейската и глобална интеграция дават възможност за цитиране на чужди езици, от чужди в оригинал източници. Като че ли възможността да кажем какво мислят другите, за да убедим събеседника в нашата теза, се оказва важно текстоизграждащо средство в МУТ, в ПУБУТ, така както в НТ това е задължително. Така например един и същи абзац от писмо на ЕК се използва с различни стилистични цели от опозицията и от управляващите, т.е. поставя се в различен контекст, който трансформира и манипулативно предава неговата семантика. В тези случаи категорията персоналност (адресантност) е определяща.

Или, за да се разграничат от периода преди 10. IX. журналистите се стремят да използват разговорно-жаргонната реч, да имитират достъпност, а по този начин и да цитират, като „преразказват” чуждата реч, а после я включват в репортажите автентично. Това повторение е подчинено на стилистичната прагматика – да внушат на слушателя (на зрителя) своята интерпретация на цитатат. Например от пресконференцията от „Катарино” в радио НЕТИНФО е предадена така: „*Министър-председателят не знаел, че хотел „Катарино”, в който се състоя заседанието на управляващата коалиция, е собственост на приятелката на главния му политически опонент Бойко Борисов.*

На заключителната пресконференция в „Катарино” край Разлог днес министър-председателят неочаквано нарече разширеното заседание на политическия съвет на управляващата коалиция „семинар”.

В отговор на въпрос защо тройната коалиция се събрала в комплекс, който е собственост на приятелката на неговия политически опонент Бойко Борисов, той заяви, че не е най-голямото ченге в България, та да проучва собствеността на всички хотели или фабрики.

„От вас чувам, че комплексът е собственост на Цветелина Бориславова, посочи премиерът. Търсихме място къде можем да се съберем в този период.

Планирахме срещата на тройната коалиция да бъде в Хисаря, но там всичко беше заето. Подобна беше ситуацията в Боровец. Търсихме място, където да работим на спокойствие. Комисии за реклама не сме вземали и няма конфликт на интереси”, категоричен беше Станишев. (11 май)

Или в радио ФОКУС от 10 май журналистката при разговор с Ел. Николова няколко пъти използва определението „категорична” за позицията на народната представителка, като изразява своето желание по този начин и слушателите да декодират казаното: *“Поддържам това, което говорихме с главния прокурор и предстои да внесе предложение за промяна в Закона за съдебната власт, магистратите да могат да бъдат командировани от един съдебен район в друг, за да се избегне местната обвързаност”, заяви за радио „Фокус” – В. Търново заместник-председателят на Единната народна партия Елеонора Николова, която бе в Казанлък...*”

Развлекателното цитиране се използва при разговори по определен проблем от стопански ръководители, политически личности, кметове, за да се имитира съпричастност и близост към този проблем или към тях. Например на среща (познато е от преди 10. IX) на писателите със столичния кмет той се шегува, като цитира от Канал 1 чужда реч от анкета, за да отговори „непринудено” на въпроса на Лиляна Стефанова, че е „лице на надеждата”: *...Ей снощи гледам една женеца по канал 1 – питат я харесва ли ѝ козунакът, тя отвръща: “Не, лош е козунакът...” “Ами защо е лош, питат я, тя казва: “Ми лошо ни управляват” (смях).*

В зависимост от изпълняваните стилистични функции цитатът (интертекстът) в УТ може да бъде:

1. Цитатът мнение в резултат на дообмисляне на определен момент, гледна точка от социалната действителност, особено в УТТ и в УРТ, когато се цитират социологически агенции.

2. Цитатът пример се използва, за да се затвърди у адресата необходимостта за манипулацията фактуална информативност, която е доказателство за тезата на адресанта.

3. Цитатът заместител е винаги контекстово зависим и в структурен аспект е редуциран. Особено в Парламента такива цитати – позовавания, са монтаж между авторова и чужда реч. Например в парламентарното заседание от 10 май С. Станишев в словото си включва цитат заместител: *“За да не бъде голословен и да не кажете, че това е мое предположение, ще цитирам съвсем пряко проучване на „Алфа рисърч“ за това какво очакват българските граждани: “Двадесет и шест процента от българите очакват да се приемат категорични мерки за защита правата на работниците и по-строги санкции за нарушения в тази област; 92% очакват да се извърши реформа в Министерството на вътрешните работи с цел гарантиране ефективната работа на системата и спокойствието на гражданите; да се акцентира върху по-лява политика в съчетание с продължаване на икономическия растеж и финансовата стабилност на страна очакват 63% от българските граждани”*. Това са съвсем реални данни и смятам, че и коалицията, и правителството трябва да отговорят на тях много ясно с конкретни действия”.

Или частично експресивно цитиране: *„Асен Азов: Благодаря, господин председателю, Уважаеми господин Моллов, хващам се за думата “вълкодави”. Кои са вълкодавите? Господин Близнаков ли е от старите вълкодави, господин Румен Петковли, кой точно е вълкодавт? В България знаем само за един вълкодав и това президентът Първанов, който ходи на лов в Сандански.”*

В публичната устна реч на депутатите например важна роля играят екстралингвистичните фактори при цитирането, особено ако се предават пряко техните изказвания. Много често цитати, които не се свързват с отделен субект, а са от типа „хората казват” или „един политик каза”, имат преди всичко развлекателна, експресивна роля. Например на 10 май в обсъжданията репликата – цитат от мнозинството към излизания на трибуната Иван Костов *“Кажис си, Иване!”* е експресивен стилистичен маркер. Или Ваньо Шарков: *“Хората от моя избирателен район казват: “Ние за кметове не ги искаме, те министри ги правят!”*

А Ст. Софийански пък го *„навява мисълта, че отново сме на положение: “Напънала се плашината и родила мишка!”*

Интертекстът се включва в УТ както с денотативното си значение, за да внесе нова черта в неговата информативност, така и с конотативното си

значение, което, най-често извадено от изходния текст, внася оценъчност, културно-психологическо разнообразяване с ясна прагматика в УТ. „Пренасянето” на цитата в устния текст в общи линии повтаря известните синтактични особености и правила от писмения текст, описани от Й. Маринова, но има и свои специфични особености и в структурен, и в семантичен и функционален план:

1. Доминира манипулиращата роля на цитата, особено в ПУТ, а също и в УРТ.

2. Информативната функция е свързана с предварителната подготовка на писмен текст, който ще се произнесе или чете устно – речи, доклади, изказвания.

3. Експресивността е подчинена преди всичко на категорията адресантност, защото чрез цитата се изразява егото на говорещия, демонстрират се неговите познания, показва се отношението му към слушателите, събеседниците.

4. Интерпретативността на цитата в медийните устни и в публичните устни текстове е сугестивно насочена, ако е свързан цитатът с друг устен или писмен текст. Наблюдава се двойно, сегментирано цитиране. Например в писмения коментар на журналистката Таня Джоева от в. „Труд” „*К-тата в „Катариню*”

„Ще отговоря на трите К – координация, комуникация, контрол”.

С тези думи в „Катариню” Меглена Плугчиева отговори на всички, които се чудеха какво ще прави новият вицепремиер.

5. Смесване на въвеждащи думи и словосъчетания от писмения текст в устния и обратно, като специално внимание заслужава цитирането под влияние на разговорната реч например в писмените работи на кандидат-студентите, което наблюдаваме и в публичните и медийни репортажни устни текстове. Най-често срещани въвеждащи думи и словосъчетания са: „Казват...”, „Хората казват...”, „Една народна песен гласи...”, „Някой някога е казал...”, „За пример бих дала една много хубава стара поговорка...”, „Неслучайно има такава крилата фраза...”, „В началото човек мисли...”, „Не се видя един политик, който да каже...”, „Всеизвестно е...”, „Майка ми често споменаваше...”, „Тук се сеицам за поговорка...”, „Някъде пиеше...казваше баба ми ...” и др.

6. В новинарските блокове на електронните медии цитатите са доминиращи, като специфична особеност е повторението на цитирания автор. Например: „Президентът каза: По-добре късно, отколкото никога – президентът в Ловеч”.

В радио „Дарик” много често се използва наситена чужда реч по отделен проблем с преднамерена експресивност: „Очевидци разказаха за Дарик:

„Спряха ескалаторите, охраната си говореше и после се включи уредбата и казаха: ”Внимание! Пожар. Моля, евакуирайте се”.

„Гледахме филма, изведнъж той спря, дойде една жена и ни нареди да излезем от Мола. Съобщиха, че има пожар, и ни изкараха”.

7. В разглежданите устни текстове цитатът има ярко изразен оценъчен характер, защото чрез него може да се подчертаят морално-интелигентните сачества на говорещия или на автора, да се открояват негови физически, професионални, политически, етнически, дори териториални признаци. За оценъчния характер на цитирането значим е ситуативният контекст, който се влияе от: ролевите параметри – пол, възраст, образование, медия, улица, село, град, парламент и т.н. и от доминиращата паралингвистика – кинестика, движения, игтонация, дикция и т.н.

Категорията адресантност е неразделна от категорията адресатност, а свързаността между тях е разбирането, декодирането на УТ. За възприемане на публичната и медийна устна реч без шумове и особено на цитата (интертекста) в нея са важни, определящи преди всичко фоновите знания на общуващите, равнището на тяхната комуникативна компетентност, интенцията да бъдат съавтори на УТ. Твърде често именно интертекстът остава неразбран, повърхностно декодиран, но и адекватно възприет, чул. Чрез даден цитат, известен или атрактивен, може да се активизира дадена аудитория и тогава той е точно стилистично-прагматично подбран, но също така цитатът може да бъде част от езиковата игра в УТ, особено в някои жанрове като например коментарат на журналисти в електронните медии, предварително подготвен, но поднасян с имитирането на свободното говорене.

Лингвостилистичният аспект при анализирането на интертекста в устната комуникация потвърждава мнението, че цитатът е резултат от различни

стилистични стратегии, използвани в разговорната реч и в медийното и в публичното пространство, важен знаков интерпретатор за подчертаване на категориите адресантност и адресатост в УТ. Мястото на цитата в УТ е също стилистично и прагматично преценено, но това е друг проблем, свързан с архитектурата на УТ, както и на неговата жанрова зависимост и диалогичност в по-широк план.